

Дубенко О.Ю. (Київ, Україна)

**Предметне поле порівняльної лінгвопоетики:
до постановки питання**

У статті робиться спроба обґрунтувати вибір тих елементів предметного поля порівняльної лінгвопоетики, котрі гіпотетично можна вважати достатньо перспективними у виявленні гомологічних та відмінних фактів поетичного мовлення у порівнюваних літературних традиціях.

Ключові слова: порівняльна лінгвопоетика, внутрішня форма, лінгвопоетична норма, граматична категорія.

В статье предпринимается попытка обосновать выбор тех элементов предметного поля сравнительной лингвопоэтики, которые гипотетично можно считать достаточно перспективными для выявления гомологических и этноспецифических фактов поэтической речи в сопоставляемых литературных традициях.

Ключевые слова: сравнительная лингвопоэтика, внутренняя форма, лингвопоэтическая норма, грамматическая категория.

The paper aims to ground the choice of grammatical categories for the role of the subject of comparative linguopoetics, posing arguments in favour of poetic grammar as a hypothetically perspective instrument in revealing homologous and ethnospecific facts of poetical works in compared literary traditions.

Key words: comparative linguopoetics, inner form, linguopoetic norm, grammatical category.

Лінгвопоетика, що постала сьогодні як самостійна наукова галузь, бере свій початок з тієї сфери міждисциплінарних досліджень, котра протягом довгого часу була своєрідною буферною зоною між стилістикою художнього мовлення та поетикою як частиною літературознавства. Проте, якщо в межах обох зазначених донорських дисциплін вже давно і достатньо плідно ведуться компаративні студії: це, відповідно, порівняльна стилістика (Ж.-П. Віне та Ж. Дарбельне, А. Мальблан, Ю. Степанов, А. Федоров, І. Білодід та інш.) і компаративістика або порівняльне літературознавство (О. Веселовський, Г. Яусс, А. Маріно, Р. Етьємбл, Д. Наливайко та інш.), то порівняльна лінгвопоетика ще не набула повноцінного компаративного виміру, незважаючи на те, що його наукова перспективність не залишає жодних сумнівів. **Метою** цієї розвідки є визначення певних орієнтирів щодо предметного поля такої новітньої дисципліни, яке потребує, насамперед, розгляду особливостей предмету та завдань самої лінгвістичної поетики.

Цілі, що їх ставила перед собою лінгвопоетика, завжди мали яскраво виражений міждисциплінарний характер, адже пояснення того, яким чином елемент мовної картини світу стає елементом художнього світобачення,

передбачає розкриття смислової перспективи поетичного тексту. Причому останнє має відбуватися не через формальні посилання на літературознавчі коментарі щодо філософсько-ідейного змісту певного твору, а шляхом виявлення механізмів перетворення факту практичної мови на факт мови поетичної, що означає неминучий вихід дослідника у галузь не лише загальнофілологічних, але й загально гуманітарних розвідок, оскільки смисловий простір поетичного тексту вибудовується згідно до особливостей суб'єктивної семантики, тобто світосприйняття і ціннісних орієнтацій автора відповідного твору. Відповідно, намітилися два різні підходи до лінгвопоетики, які сформувалися всередині тієї пізнавальної парадигми, що характеризувалася широким розумінням стилістики, як міждисциплінарної галузі досліджень. Один з них, філологічний або риторико – герменевтичний, бере початок у працях В. фон Гумбольдта, О.О.Потебні, Л.В.Щерби, О.М. Веселовського, А.М.Пешковського, Г.О. Винокура, Б.В.Томашевського, В.В.Виноградова, Р.А.Будагова, Д.С. Лихачова. Теоретичною основою другого, структурно – семіотичного підходу, який залучив до дослідження художнього тексту статистичні методи та теорію інформації, слугували роботи російських формалістів, пражських структуралістів і французьких пост структуралістів. До його представників належать Р.Якобсон, Ю.Тиньянов, Я.Мукаржовський, А.-Ж. Греймас, Р.Барт, С.Левин, М.Риффатер, Ю.Лотман, Ю.Кристева та інші.

У подальшому концепція лінгвістичної поетики як окремої галузі філології активно розроблялася в рамках риторико-герменевтичного підходу. В її предметне поле було, зокрема, включено питання теорії та практики лінгвопоетичного дослідження [6; 9], філологічної семіотики [7] та поетики граматичних форм [3; 4]. На особливу увагу заслуговують роботи, написані у руслі того напрямку лінгвопоетичних досліджень, що пов'язаний з вивченням художнього тексту і його перекладів іншими мовами [5; 11; 12], як такі, що користуються можливостями, котрі надає для лінгвопоетичного вивчення тексту теорія художнього перекладу, тобто та дисципліна міждисциплінарного характеру, що органічно поєднує методики лінгвостилістичного та літературознавчого аналізу.

Проте допоки лінгвопоетика розвивалася у безпосередньому зв'язку із досягненнями традиційного мовознавства, яке вивчало не феномени «мовного світогляду» (М.М.Бахтин), а лише різномірні мовні одиниці без з'ясування глобальних питань взаємовпливу мови і мислення, виконання власне лінгвопоетичних завдань видавалося справою, яка тільки частково узгоджувалася із завданнями самої лінгвістики. Адже багаторазове констатування того факту, що правдивий аналіз художнього тексту має забезпечувати пояснення власне художньої семантики твору, мало в межах

порівняльно-історичного і системного мовознавства здебільшого декларативний характер. Оскільки трактування смислової площини художнього твору по суті означало вихід за рамки традиційної лінгвістики, така констатація логічно завершувалася посиланням на межі компетенції лінгвістики, з одного боку, та літературознавства, з другого, з подальшим делегуванням філософського тлумачення художнього змісту твору саме літературознавцям. Принагідно також наголошувалося, що проведення власне лінгвопоетичного аналізу певною мірою приречене на те, щоб залишатися привілеєм небагатьох науковців загально філологічного масштабу. Адже позаяк власне лінгвопоетичне дослідження повинно виходити з широкого трактування понять «поетика», «стиль», «образ», теоретичні підвалини для нього надавали праці тих вчених, що, будучи філологами у класичному розумінні цього слова (Л.В.Щерба, О.О.Потебня, В.В.Виноградов, Г.О.Винокур, Б.В.Томашевський), блискуче володіли методами як лінгвістики, так і літературознавства. Саме вони свого часу окреслили перспективи розвитку міждисциплінарної галузі, що спроможна пояснити природу і особливості художнього мовлення, та залишили надихаючі приклади тлумачення смислової структури художніх творів, котре базувалося на загально філологічному підході до аналізованого матеріалу.

Широкі можливості для саме такого, лінгвофілософського вивчення поетичного мовлення надають теорії, що сформуливалися у процесі становлення та розвитку когнітивної лінгвістики. Адже саме перехід лінгвістики до когнітивно-дискурсивної парадигми знаменував знаходження того начала, що пов'язує мову з мисленням, і дозволив закласти підвалини нової, когнітивної лінгвопоетики, інструментарій якої уможливорює аналіз компонентів вербалізованого концептуального каркасу, що його вбудовано у свідомість людини, а отже санкціонує оперування з величинами, що належать до сфери смислу, поетичного бачення світу. Як зазначає Б.Л.Борухов, якщо докогнітивна лінгвістика вивчала виключно тілесний, а не духовний аспект мови, зосередившись на ретельному дослідженні складових її кістяка – граматичного, синтаксичного, семантичного, то концептуальний аналіз надав можливість перейти до вивчення душі мови, тобто матеріалізований у ній світогляд, систему цінностей, які безпосередньо пов'язують мову з внутрішнім світом мовця, його душею і мисленням [2, 116].

В межах саме такого, когнітивно-дискурсивного напрямку теорії художнього мовлення отримує активний розвиток когнітивна поетика, побудована, зокрема, на теорії категоризації [16], теорії концептуальної метафори [15] та теорії ментальних просторів [13; 14; 17]. Цей підхід до вивчення художнього мовлення передбачає остаточний розрив із вузько мовознавчими студіями і вихід у коло гуманітарного мислення.

Трактування художнього мовлення як дискурсу пов'язує стилістику художньої літератури не лише з літературознавством, але й з культурологічними дисциплінами.

З позицій порівняльної лінгвопоетики найбільш релевантним представляється дослідження процесів переломлення у цілісному поетичному світобаченні специфічних для національної мови структур. Адже саме ці структури є носіями тої суб'єктивної однорідності, яка породжує певну мовну картину світу, незважаючи на уявну ділімість національної мови на величезну кількість індивідуальних мов. Завдяки цим елементам, що відображають етноспецифічну складову людської свідомості, мова залишається єдиною й відмінною за своїм характером від інших мов. Як зауважує з цього приводу Густав Шпет, «люди розуміють одне одного [...] тому, що вони торкаються одної ланки у ланцюгу чуттєвих уявлень і внутрішнього породження поняття, торкаються одної струни духовного інструменту, внаслідок чого у кожному й викликаються відповідні, хоча й не тотожні поняття» [10, 26]. Дослідження того, як знаки певної мови, що втілюють у собі ці спільні ланки чуттєвих уявлень, проявляють себе в поетичному просторі, тобто в межах відповідної поетичної картини світу, яка згорнута гештальт-формула закладена в них завдяки тривалій історико-культурній традиції, безперечно, має становити одне з чільних питань порівняльної лінгвопоетики. Таким чином, вихідним матеріалом порівняльного лінгвопоетичного дослідження мають слугувати ті прояви внутрішньої форми *мови*, які потрапляючи у поетичний текст стають вагомою складовою *художньої* внутрішньої форми.

Принципово важливим з методологічного погляду представляється у цьому зв'язку введене Ф. Шлеєрмахером поняття герменевтичного кола, суть якого полягає у тому, що «цілість може бути зрозумілою лише через її частини, які, своєю чергою, можна зрозуміти тільки у співвідношенні з цілістю, котру вони будують і котрій належать» [цит. по 8, 23]. У нашому випадку до предметного поля дослідження потрапляють ті співвідношення герменевтичного кола, що сформувалися на рівні порівнюваних національних поетичних систем (= поетичних картин світу) й увібрали в себе особливості мовних та концептуальних картин світу порівнюваних культур.

Крім того, в межах такого підходу до визначення домінант предметного поля порівняльної лінгвопоетики, на перший план виходить поняття загальної лінгвопоетичної норми, котре являє собою одну з фундаментальних складових категоріального апарату лінгвістичної поетики. Адже видається логічним, що якщо до центральних завдань порівняльної стилістики, в її ідіоматичному, тобто гумбольдтському розумінні, належить вивчення національної стилістичної норми мови, то дослідження лінгвопоетичної норми має бути серед пріоритетних цілей

порівняльної лінгвопоетики. Останнє ж може набути повноцінного характеру лише на матеріалі граматичної поетики, оскільки наукові розвідки, присвячені аналізу лексичних категорій, неминуче орієнтовані на дослідження лише двох типів норми – *індивідуальної* або *письменницької* норми та норми *літературної мови*, у той час як за визначенням, котре було надане ще Ю. Тиняновим, лінгвопоетична норма являє собою своєрідну «результанту» цих двох норм. Натомість поетика граматичних категорій оперує трьома типами норм, серед яких: 1) норма літературної мови; 2) норми ідіостилю (тобто індивідуальні відхилення від літературної норми); 3) загальна лінгвопоетична норма, що є результатом власне поетичного та мовного рядів [3, 105; 4, 93].

Безумовно, втілення авторської поетичної картини світу як системи образних взаємодій відбувається за рахунок естетичного переосмислення мовних структур усіх рівнів. Мова поезії «зорганізована у систему з репродукуванням звуків, структур та значень, що не є санкціонованими фонологією, синтаксисом та семантикою мовного коду, котрий надає цій системі лише базові ресурси» (пер. О.Д.) [18, 36]. Власне у пошуках способів адекватного відображення усім комплексом мовних засобів (фонетичних, морфологічних, синтаксичних, метричних, семасіологічних) потоку образів, відчуттів, того художнього змісту, що, будучи єдиним для всіх видів мистецтва, знаходить своє специфічне вираження у кожному з них. І полягає вічний конфлікт поета з мовою.

Думка про те, що поетичне мовлення, образно кажучи, витискає з мови усі соки, тобто максимально використовує усі сторони системи мови, стала в сучасній філології аксіомою. Однак до сьогодні лінгвістична поетика займалася здебільшого вивченням естетичного перетворення лексики. Така прихильність дослідників саме до лексичної сфери є цілком закономірною, адже саме тут у найбільш яскравий спосіб проявляється індивідуальність автора, оригінальність його світосприйняття і зумовлена нею творча манера. Звісно, що свобода, яку надає мистецькому самовираженню лексична сфера є більш очевидною і неспіввимірною з можливостями, котрі пропонує граматику, що й призвело до висунення на перший план саме досліджень з лексичної поетики. Граматика ж априорі сприймається як *ars obligatoria*, та готова матриця-словоформа, до якої митець має ставитися як до даності і підлаштовуватися під неї. Проте видається безперечним, що особливу цікавість для порівняльної лінгвопоетики становить дослідження саме граматичного значення слова, адже «у лексичному значенні – індивідуальному та головному (у слові) – найкраще виражається індивідуальність автора, його «насилля» над мовою; граматичне ж значення – групове і додаткове (у слові) – більшою мірою відображає диктат самої мовної системи, «насилля» мовного ряду над поетичним (Е.Сепір)» [4, 93]. Тому якраз у поетиці

граматичних категорій знаходить своє унаочнене розкриття спільність та відмінність шляхів перетворення мовної картини світу у художню концепцію життя, що відбувається у різних художніх системах.

Отже, виходячи з предмету та завдань лінгвістичної поетики можна окреслити контури предметного поля порівняльної лінгвопоетики, виділивши ті пріоритетні для дослідження ланки, які гіпотетично є найбільш цікавими для вивчення міжкультурного аспекту тих питань. **Перспективність** таких розвідок вбачається в їхній спроможності надати відповіді на ті запитання, що, будучи пов'язаними з аналізом глибинних семантичних структур поетичного тексту, мають міждисциплінарний характер і не традиційно не входять до компетенції ні порівняльної стилістики, ні порівняльного літературознавства.

ЛІТЕРАТУРА:

1. *Бахтин М.М.* Эстетика словесного творчества / Михаил Михайлович Бахтин / Сост. С.Г. Бочаров; Текст подгот. Г.С. Бернштейн и Л.В. Дерюгина; Примеч. С.С. Аверинцева и С.Г. Бочарова. – М.: «Искусство», 1979. – 424 с.; 2. *Борухов Б.Л.* «Зеркальная» метафора в истории культуры / Б.Л. Борухов // Логический анализ языка. Культурные концепты. – М.: Наука, 1991. – С. 109-116; 3. *Гин Я.И.* К вопросу о построении поэтики грамматических категорий / Я.И. Гин // Вопросы языкознания. – 1991. – № 2. – С. 103-110; 4. *Гин Я.И.* О поэтике грамматических категорий / Я.И. Гин // М.В. Ломоносов и русская культура. – Тарту, 1986. – С. 92-94; 5. *Задорнова В.Я.* Словесно-художественное произведение на разных языках как предмет лингвопоэтического исследования: автореф. дисс. ... д-ра филол. наук: спец. 10.02.04. «Германские языки» / Велта Яновна Задорнова; Московский государственный университет им. М.В. Ломоносова. – М., 1992. – 42 с.; 6. *Лингарт А.А.* Основы лингвопоэтики: [учеб. пособие] / Андрей Александрович Лингарт. – М.: URSS. Ком Книга, 2007. – 164 с.; 7. *Назарова Т.Б.* Филология и семиотика / Т.Б. Назарова. – М., 1994. – 275 с.; 8. *Наливайко Д.* Компаративістика й історія літератури / Дмитро Наливайко. – К.: АКТА, 2007. – 426 с.; 9. *Николина Н.А.* Филологический анализ текста: Учеб. пособие / Наталия Анатольевна Николина. – М.: Издательский центр «Академия», 2003. – 256 с.; 10. *Шпет Г.* Внутренняя форма слова (Этюды и вариации на темы Гумбольдта) / Густав Густавович Шпет. – М.: Государственная академия художественных наук, 1927. – 219 с.; 11. *Akhmanova O.* Cross-cultural Communication and Translation of World Classics / O. Akhmanova, V. Zadornova // Literature and Translation. From Cultural Transference to Metonymic Displacement. – Bombay, 1988. – P. 81-91; 12. *Akhmanova O.* The Russian Translations of «To Be or Not to Be» and «The Quality of Mercy Is Not Strain'd» / O. Akhmanova, V. Zadornova // Shakespeare Jahrbuch.– Weimar, 1976. – Band 112. – P.150-160; 13. *Fauconnier G.* Analogical counterfactuals / G. Fauconnier // Mental Spaces, Words, and Grammar / Ed. by G. Fauconnier, E. Sweetser. – Chicago: The University of Chicago Press, 1996. – P. 57-90; 14. *Fauconnier G.* Mappings in Thought and Language / G. Fauconnier. – Cambridge: Cambridge University Press, 1997. – 205 p.; 15. *Lakoff G.* Metaphors We Live By / G. Lakoff, M. Johnson. – Chicago: Chicago University Press, 1980. – 242 p.; 16. *Rosch E.*

Principles of categorization / Eleanor Rosch // Cognition and Categorization / Ed. by E. Rosch and B.B. Lloyd. – Hillsdale (N. J.): Lawrence Erlbaum Associates, 1977. – P. 27-48; **17.** Turner M. Conceptual integration and counterfactuals / M. Turner, J. Fauconnier // Discourse and Cognition, Bridging the Gap / Ed. by J.R. Koenig. – Stanford: CSLI Publications, 1998. – P. 285-296; **18.** Widdowson H.G. Stylistics and the Teaching of Literature / H.G. Widdowson. – London: Longman, 1991. – 124 p.

Дюкар К.В. (Харків, Україна)

Структурно-семантична специфіка складних оказіоналізмів у поетичному словнику Т. Мельничука

У статті в компаративному аспекті досліджено структурно-семантичні особливості складних оказіональних дериватів у мовотворчості Т. Мельничука. Проаналізовано й описано найпоширеніші відхилення від узувальних норм в авторському словотвірному процесі. Розглянуто множинність оказіонального поєднання компонентів в інноваціях однієї дериваційної моделі. Указано на інтерпретаційну неоднозначність і складність у тлумаченні похідних.

Ключові слова: інновація, оказіоналізм, композит, юкстапозиція, компресія, компонент-корелят.

В статье в компаративном аспекте исследованы структурно-семантические особенности сложных окказиональных производных в словотворчестве Т. Мельничука. Проанализированы и описаны распространённые отклонения от узувальных норм в авторском словообразовательном процессе. Рассмотрена множественность окказионального сочетания компонентов в инновациях одной деривационной модели. Обращено внимание на интерпретационную неоднозначность и сложность производных.

Ключевые слова: инновация, окказионализм, композит, юкстапозиция, компрессия, компонент-коррелят.

The structural and semantic features of complex derivatives in the occasional T. Melnychuk word-building are studied in this article. Widespread deviations from the norms of usual in the author's word-building processes are analyzed and described. The multiplicity of connecting the components in one of derivative innovation model are studied. The attention is drawn to the interpretative ambiguity and complexity of derivatives and the importance of involving of contextual and general cultural neoderivative links to the analysis. It is found that certain types of occasional multicomponent structures are character for literature texts.

Key words: innovation, occasionalism, composite, yuxtaposition, compression, component-correlate.

Поетичний словник письменника є визначальним у формуванні авторського ідіостилу. Однією з особливостей мовної організації творів Т. Мельничука є деривація складних слів, супроводжувана зазвичай